

Мр Весна ВУКИЋЕВИЋ-ЈАНКОВИЋ*

ТРАГОМ ЊЕГОШЕВЕ ДИПЛОМАТСКЕ ПРЕПИСКЕ СА ЈЕРЕМИЈОМ ГАГИЋЕМ И ОДНОСИ СА РУСИЈОМ

"Бадава луче сунчане падају косо на два слеђена полуса,
не могу из њихове окамењеле утробе цвијета измамити,
нити зрно клицом зачети",
из *Билежнице, сѝр.140*.

Од првог дана своје владавине, Његош ће као најчвршћи спољно-политички ослонац користити непрекидну преписку са Јеремијом М. Гагићем, руским вицеконзулом у Дубровнику. У свом првом контакту са њим, несигуран и аманетом препоручен Русији, Његош је у Гагићу наслуђивао притајеног савјетника и најближу спону са Русијом. Управо због тога су та прва његова писма, чак дванаест до истека 1830. године, пуна болних вапаја за помоћ и савјете, уз непрестано самокритичко наглашавање сопствене незрелости и недоспремности. У њима ће Његош користити наративно-поетске слике, првенствено да би дочарао безизгледност ситуације у којој се нашао, али и унутрашње ломове који су му потресали душу. Управо због тога, ова писма носе трагове сазријевања младог владара, који је уз терет свјетовне власти једне државе, био произведен и за архимандрита, односно, припреман да понесе још и терет црквене власти.

Јеремија М. Гагић је спремно прихватио улогу савјетодавца, коју му је Његош, с дирљивим повјерењем, понудио. "С обзиром на младост новог владара, он му с првога корака пише опширна писма у поучном духу, поучавајући га, како треба да се држи према Црногорцима, који су се у последње вријеме јако распустили, и према сусједним страним државама. Он му, у име руске владе, препоручује да с њима одржава мир и избјегава сваки сукоб... Једном ријечју, он је дјеловао као *свој човјек*, а руској је влади, наравно, о свему подносио извјештаје и *своја мишљења*".¹

* Аутор је магистар филолошких наука, Подгорица.

¹ Павле Аполонович Ровински, у књизи: *Ровински о Њеђошу; Пејтар II (Раде) Пејтровић Њеђош - владика црногорски (1830-1851)*; књ. 1, Цетиње, 1967. год; стр. 52. Подвлачење В. В. Ј.

Већ 1831. године, Његош је Гагићу повјерио жељу да оде у Русију, ради завладичења. То је била обавеза наметнута тестаментом и реалним потребама државне традиције, али и поетска пројекција коју је млади владар желио досегнути. Међутим, Гагићев одговор на овај захтјев био је, мада можда и добронамјерно, ипак неочекивано, оштар: "Рђаво би вас погледали", говорио је он у писму од 15. јуна. "Прије свега, запитали би вас: какав сте ви пастир кад сте у тако тешко и немирно вријеме оставили своје стадо и предали га вуцима да растргну? Уз то: какав бисте изнијели повод и циљ нашега одласка тамо, ја не знам... У вашим годинама и малом искуству ви бисте се у великом свијету збунили и због тога би се умањило поштовање према вама."² Очигледно, Гагић је на самом почетку потцијенио Његоша, истовремено покушавајући да му наметне сопствене ставове. Одговарајући му на писмо, уз привремено прихватање овог, за њега, разочаравајућег става, Његош ће пригушити, али и оправдати своју амбицију ефектно употријебљеном руском пословицом: "Гордец не терпит наставления, глупец не любит просвещения, и так лампаду угасить желая доброй ночи им".³

Његош је, у почетку, беспоговорно прихватао Гагићеве савјете, али је убрзо схватио да он није ауторитет коме би своју оштроумност требало приклонити, нити човјек у кога се може потпуно поуздати. Схватајући да је једини пут којим га усмјерава Гагић у ствари пут његовог недалекосежног каријеризма и, што је најгоре, ванцрногорских интереса, Његош ће заузети еластичнији став према њему. Не прекидајући званичну преписку са њим, он ће га обавјештавати о свим битнијим стварима везаним за Црну Гору и њене интересе у односу на европску политичку сцену. Али, при својим путовањима у иностранство, Његош ће избјегавати лични контакт са овим конзулом, чија ће се ђудљива приврженост окомљивати на њега у најнеочекиванијим тренуцима.

Прихвативши од самог почетка бирократску природу Јеремије Гагића као нешто непромјенљиво и незаобилазно, Његош му је повјеравао већину питања која се тичу односа са турским сусједима, некада, наводно, сам налазећи оправдање за његову повремену неажурност и неучињеност. А управо је таквим поступком још снажније истицао ове његове особине, него што би могао постићи директним пријекором: "Ја сам јако увјерен, Високоблагородни Господине, да сте Ви велики отечествољубац и да бисте Ви ради били са свијема силама своје могућности послужити своје драго отачаство, али и ово ми вјерујте: ја да не знам Вашу љубов и поштено срдце, не бих ни наслања на Вас моје после који требају да се крију..."⁴

Запошевши политичку игру са овим неопходним, иако нееластичним човјеком, Његош ће се све више освједочавати у оно што је на почетку само могао да наслути - и он и његова убога држава били су утолико усамљенији и напуштенији уколико их је више 'пријатеља' окружа-

² Исто, стр. 44.

³ Његошево писмо Јеремији Гагићу, Цетиње, 20. јуна 1831. године.

⁴ Јеремији Гагићу, 6. децембра 1831. године.

вало и савјетовало. Тако, реформаторске активности у вези са образовањем Сената и Гвардије били су први државотворни потези којима се Његош могао похвалити Гагићу. Завршавајући своје писмо-извјештај о првим корацима које је предузео за осавремењивање своје земље, Његош ће са нескривеним одушевљењем изнијети и даље планове у том правцу: "Мене се радује срце и душа када ја виђу моје отечество ће напредује у наукама и процвјетава просвјешченијем и када га виђу да почне излезати своје просвјешчене и вјерне синове, који ће га умјети бранити не само оружјем, него и пером умним... како што и други народи европејски такве људе рађу и умножавају их ко више може, јербо је премудро изречена ова ријеч: просвјешченије свјет... а непросвјешченије тма".⁵ Нестрпљивост, као уобичајена особина младости и менталног елана, показиваће се у различитим својствима и кроз остале аспекте преписке о којој је ријеч.

Након оваквог излива родољубља и жеље за напретком, Гагић више није требало да сумња у високоумне домете новопроизведеног владара. Међутим, без обзира на све што му је овај презентирао, Гагић ће ускратити Његошу похвале поводом оснивања државних установа и приписати их свом љубимцу Ивану Вукотићу,⁶ који је по доласку из Русије био изабран за предсједника Сената. А управо тај амбициозни и самозвани руски генерал биће још један од оних који ће покушавати да уздрмају Његошев трон и заузму његово владарско мјесто. Његошево писмо Константину Константиновичу Родофиникину, царском секретару у Петрограду, објашњава Вукотићеву дјелатност за вријеме боравка у Црној Гори: "...Вукотић, који је себе назвао руским генералом, претсједавао је у црногорском сенату, а почетком 1834. године под видом болести отпутовао је у Италију и Њемачку, па се вратио у Русију. Износећи Вашој Преузвишености на оцјену сличне злонамјерне поступке Вукотића, који ни сад не престаје да против мене шири свакојаке лукаве сплетке... најпокорније молим да се с њим поступи по закону и да се од њега наплате *йеи хиљада дукаша*, које је узео од народнога новца, јер је он једини био повод да се наруши слога која је постојала између Турака и Црне Горе."⁷

Могуће је и да су Његошеве, за то вријеме амбициозне, пророчке медитације, које ће настојати да реализује кроз све године своје кратке владавине, допринијеле Гагићевом увјерењу да овако чврсте обрте у модернизацији једне државе није могао предузети новоименовани владар - поета. Сам Његош ће, одмах након завладичења и повратка из Русије, почети да реализује оно што се у првим тренуцима доимало као не-

⁵ Јеремији Гагићу, 6. децембра 1831. године.

⁶ Гагићево омаловажавање Његошевих заслуга и њихово приписивање Вукотићу евидентно је из једног његовог писма црногорском владару, у којем нескривено увредљиво саопштава: "Немојте се увриједити - пише он - што ја већи дио садашњег поретка код вас приписујем великом самопожртвовању г. Вукотића и његовој усрдности. Његове услуге Црној Гори - огромне су; оне не могу остати непознате ни цијелом свијету. Црногорци сада не могу његов рад отплатити ничим другим, него потпуним покоровањем и извршењем сенатских одлука."; *Ровински о Његошу...*, стр. 55.

⁷ К. К. Родофиникину, Петроград, 11. јуна 1837. године.

достижна снохватица. Донио је штампарију и почео штампање књига, добио неопходну новчану помоћ, основао двије основне школе и почео да планира даље школовање црногорских младића у иностранству.

Шаљући Гагићу опширне извјештаје о турским нападима на Црну Гору, Његош је настојао да оправда непрестане сукобе и одмазде, који нијесу били у складу са званичном руском политиком. Често је намјерно наступао као недовољно или неблаговремено обавијештени владар, који би, по накнадно стеченим информацијама, настојао да изглади настали сукоб. Након чувене похаре Жабљака, догађаја који је сматран за велики црногорски подвиг, Његош ће тражити од Гагића да се заузме за њега код руског цара: "увјеривши га с моје стране да ја памтим и свето набљудавам његова наставленија дата ми - с миром стојати од Турака. Та ће ми његова наставленија и унапријед свагда бити свештеним залогом и заиста била би и овом народу да га Турци не озлобљавају и на освету подижу."⁸ Иако ће у јавности бити принуђен да одговорност са себе скине наводном самовољом својих поданика и сопственим незнањем за овај подухват (који је по историјским изворима сам режирао), приватно ће похвалу храбрости и подвизима црногорских јунака, али и сопствени слободарски патос, излити у стихове пјесме "Освета кучка".⁹

Његош ће се при доношењу свих одлука поводити првенствено за интересом свога народа и своје државе. Иако се ти интереси нијесу увијек поклапали са политичким интересима "покровитељице Русије", која је давала али и наплаћивала, он ће готово маневарским способностима, успијевати да их усклади и да пронађе најбољи компромис. Када другачије није било могуће да избјегне сукоб са Турцима, своју владарску моћ стављаће у руке "народа самовољнога", који је једино био слојан у одбрани свог неокаљивог имена и свете слободе.

Сам Гагић је брзо увидио своју немогућност да Његошу наметне сопствене ставове и натјера га да поступа по његовој вољи. Једна од епизода у оквиру њиховог писмовног општења дочарава Његошеву виртуозност у неувредљивом, али и непоколебљивом одбијању Гагићеве молбе да се Вуколају Радоњићу дозволи повратак у Црну Гору. Он наглашава да је "г. Радоњић својега отачаства свагда био враг и возмутитељ", наводећи још и то "да његово обећање и његова заклетва не би ништа друго била до гола лаж. Дакле када је отачаство остало без својега врага, шта ће му се јопета у дому увести?"¹⁰

Метафорична слика јаког емоционалног набоја говори да је Његош, иако је био црквено лице, тешко заборављао нанесене увреде и још теже их праштао. Морално оправдање оваквог поступка не налази се на личном, већ на колективном плану. (Исправност његове одлуке у овом

⁸ Писмо Гагићу по наводу Јевта М. Миловића: *Сѣазе ка Њеџошу*, Титоград, 1983. год, стр. 97; или Писма: I, стр. 306.

⁹ Наука је Његошу приписала ауторство ове пјесме, која ће, разумљиво, непотписана бити штампана у цетињском алманаху "Грлица" за 1836. годину; видјети: Јевто М. Миловић, *Сиварање*, год. XXI, бр. 1; Титоград, 1966. год стр. 68-83; односно, *Сѣазе ка Њеџошу*,..., стр. 93-108.

¹⁰ Јеремији М. Гагићу, Цетиње, 13. маја 1836. год.

случају освједочиће се нешто касније, када ће бити принуђен да се писмено обрати Габријелу Ивачићу "с молбом да би изволио наредбу учинити да се предречени Радонићи макну даље од црногорске границе, зашто зацијело знам да их Црногорци неће више трпити да им западају, бију и краду и оружје узимају, него ће их доиста Црногорци неће побити, па ће то бити противно правитељству аустријском".¹¹⁾ Предсказујући опасност од поновног сукоба са националним издајником, Његош настоји да поникне у психологију Радоњића као националног издајника и да аргументовано одбаци могућност његовог повратка. Наслућујући посљедице сопственог става у односу на Гагића, Његош писмо завршава љубазнијим тоном, са надом: "да ћете ми опростити, јербо Ви знате моје срце и душу: они Вас љубе и почитују како мојега искренога пријатеља, који ће свагда занимавати у њиховоме храму мјесто првога отачаствољубивога Србина".¹²⁾

Његош ће својом љубазношћу и оштром аргументацијом, али и коришћењем једновјерности и једноплемености, успијевати да надвлада Гагићева пребацивања и честе оптужбе, које је, како се чинило, морао упућивати на адресу црногорског владара слиједећи интересе своје владе. "Човјек уског начина схватања и ниског карактера, Гагић је прије свега имао у виду личне користи: заслугу код своје владе и одбацивање од себе сваке одговорности, и зато се стара да уради све, не толико ради посла, колико ради своје користи и свог оправдања... Познајући високи владичин ум, Гагић се бојао да га ма у чему не превари и да не погријеша пред својом владом."¹³⁾

Управо о таквом односу свједочи исцрпно Његошево писмо Гагићу, упућено 26. маја 1838. године, у којем је, реторичким стилем, развијен читав реферат о тадашњој ситуацији у вези са Граховом: "Што се тиче Грахова, за које сте ми у Вашем почтеном писму од 31. маја (12. јунија) ов. г. за № 62 изволили писати да се тамо говори да су Црногорци њим завладали и да се Турци купе у Херцеговини да ослободе Грахово и ишћерају Црногорце из својих предјела, чест имам соопштити Вам да Грахово нити је данас турско, нити је од преко 100 година њихово било. Граховљани су од сто година више дијелили зло и добро с Црногорцима уједно. Они су с овима заједно помагајући и Русима и своју крв пролијевали против непријатеља. Њима су моји предшественици као и осталима племенима црногорским шиљали старјешине да им по обичају овоземском суде и судили су им. Такођер и откако сам ја постао за управитеља, владајући се примјером моји предшественика, моја им је гвардија вазда судила и дан данашњи суди им... *И ошуда не сљедује да је Грахово њурска земља, како шио сѣе ља и Ви у љредљоменуљом Вашем љисму изволили љако назваљи.*"¹⁴⁾

Повишен Његошев тон, који исијава из наведених редова, посљедица је учесталих једностраних Гагићевих пребацивања у вези са су-

¹¹⁾ Габријелу Ивачићу, 3. јула 1840. год.

¹²⁾ Јеремији Гагићу, 13. маја 1836. год.

¹³⁾ Павле А. Ровински: *Ровински о Његошу...*, стр. 80.

¹⁴⁾ Јеремији Гагићу, 26. маја 1838. год. Подвлачење В. В. Ј.

кобом са Турцима. Колико год да је био спреман да толерише његова повремена мијешања у спољнополитичке интересе Црне Горе, није дозвољавао ничији уплив у територијално разграничавање са Турцима. Осим тога, Гагић је већ био почео да прелази границу пријатељства, а и својих овлашћења, дозвољавајући себи да увредљиво говори и о владици и о Црногорцима.¹⁵ Његош је сигурно знао и за, по њега неповољне, ускобирократске и једностране извјештаје које је Гагић повремено слао руском министарству, па му то овом приликом ставља до знања: "Ако што будете доносили о Грахову министарству, можете му донести из овога што ја имам чест Вама соопштити. А да је све ово истина што Вам пишем, ја стојим добар и кадар сам свагда доказати. *У случају да министарству буде соопшћено онако како наши непријатељи желе и раде, министарство би се могло за неко време проиштив нас вооружајти, но најјослије и у овом случају знам да ће се увјерити и оно о свему овом ишио Вам соопшћивам и мене права наћи као ишио сам и у овом дјелу прав.*"¹⁶

Ломећи се у стихијним превратима званичне политике, Његош је свој душевни немир изливао у велике пјесничке синтезе. Јер, док је, на једној страни, у односу на исламску идеологију видио старовременске тежње освајача и поробљивача, на другој страни, није дозвољавао да га заслијепе ни интереси велике узданице православља. Тим прије, што је то уздаништво све више бивало пословично, а све мање опипљиво. Био је спреман да увиди све претензије и политичке подвале и да им се супротстави написаном, али свеприсутном црногорском етиком, али и еластичном политиком високоумног горштака.

Иако црквено лице, владар посљедње оазе православља на Балкану, са једнаком страшћу је љубио и крст и оружје. Култу оружја, као симболу вјековне слободе, владика ће прилазити са страшћу једног стратега, а описивати га у духу епске пјесничке традиције. У писму Јеремији М. Гагићу, од 20. септембра 1840. године, Његош ће са нескривеним поносом описати невјероватни самоодбрамбени подвиг Црногораца, у оквиру борбе са турским нападачима. Наиме, турска војска напала је село Додоше, у којем је било неупоредиво мање Црногораца, слабије наоружаних. "Овај бој је тако жесток био да су се рукама хватали за пушке једни другијема и неколике турске пушке донешене су ми онако искривљене, око којих су се чупали, а наши нијесу своје ни једне непријатељима пуштали... И доиста овај догађај остаће огледалом ваљаности у летописима црногорскијема, као што ће у летописима рускијема остати узором храбрости и самоотверженија поступак штабкапетана *Лико* противу Черкеза."¹⁷

¹⁵ За вријеме Његошевог одсуства из Црне Горе, Гагић ће послати увредљиво писмо његовом замјенику Јосифу Павићевићу: "Ви бисте хтјели да чините све по својој вољи и да одсијецате турске главе да њима китите манастир на Цетињу! А да вас Турци не дирају, и ако вас дирну да вас брани Русија?... Може ли Русија с чистом савјешћу бранити злочинце?"; цитат наведен према Павлу А. Ровинском, наведено дјело, стр. 95.

¹⁶ Јеремији Гагићу, 3. јуна 1838. год. Подвлачење В. В. Ј.

¹⁷ Јеремији Гагићу, 20. септембра 1840. год.

Порука овог сегмента је очигледна. Његош не само да овај подвиг велича у домену одбране црногорске слободе већ га транспонује на шири план. Употребом присвојне замјенице *наши* ствара дискретну алузију на Гагићево поријекло, али иде и даље, повлачећи паралелу између црногорске и руске историје, свјестан Гагићеве склоности да своје коријене схвата шире, у складу са својим намјештењем. У том смислу, овакав поступак има функцију идентичну оној коју имају русизми и руске половице у осталим писмима.

Његош је и те како био свјестан да све његове невоље не долазе само од Гагићеве бирократске ускогрудости, већ да су инициране првенствено притисцима страних интереса, који су се поводили за тежњом да растегљиво ткиво службене комуникације преведу у своју корист. Управо зато ће се непоколебљиви Његошев став у вези са турским нападима, реторичким обртом претворити у убједљиву аргуменацију против бирократског поимања појединих његових изјава. Бранећи сопствене ставове у правцу неприкосновености етичких над људским законима, он ће своју одбрану послати и директно у Беч, грофу Медему: "Истина је, ја сам дао слово министарству да ја нећу ништа с народом предузимати на штету пограничних Турака, нити ће на њих Црногорци смјети почети икаква нападенија ал' ја нијесам дао слово: ако ударе Турци на црногорска стада да ова Црногорци не бране, или, ако Турци посијеку кога на граници, да породица посјеченога неће у погону за онијема трчати и освету Турцима учинити. *Ја нишћу сам дао слово да се не бране Црногорци, нишћу сам ља могао дајћу, а онако како сам ља дао, ја ћу ља светио држајћу и никада нећу нишћуа учинићу ишћу би било йројшивно вољи рускога йокровишћельсйва.*"¹⁸

Освједочен промјенљивим и непоузданим ставовима и извјештајима руских званичника, Његош ће о томе писати и Дмитрију Павловичу Татишчеву, руском посланику у Бечу: "Граховска Нахија, која је до 1796 год. припадала херцеговачком пашалуку, припојена је Црној Гори и од тога времена никако не зависи од турске владе, него се управља по нашим правима и у свакој се прилици заједно са Црногорцима дизала на оружје против руских непријатеља гдје год је то тражила част и корист наших преузвишених заштитника."¹⁹

Иако је Гагић сувише често био спреман да ослушне гласове који су долазили са стране Његошевих противника и исто тако често да пошале неповољне извјештаје претпостављенима у Русију, ипак је на крају бивао увјерен у исправност Његошевих мотива, нешто због очигледних доказа о сплеткама и нападима на њега, али више због неприкосновених начела етике и етноса, под које је потпадао и његов сопствени етос. А срж свих неспоразума могао је бити у Гагићевом прејудицираном погледу на Његоша, створеном на самом почетку његове владавине: "А о садашњем Владики говори се да ние за Владика створен, него за доброг гранатира и говори се како о младом, дерзовеном и читањем развратни књ-

¹⁸ П. А. Ровински: *Ровински о Његошу*, стр. 130

¹⁹ Д. П. Татишчеву, Цетиње, 6. августа 1836. год.

ига иштеченом човеку, и за то опасним за све и за Црногорце."²⁰

За разлику од службене преписке "која, као таква, онајчешће тежи да прикрије право лице ствари и да им да изглед који она жели",²¹ приватна преписка са Гагићем има сасвим другачији призвук. Иако су по обиму ова писма краћа, исказане мисли сажетије, а тон приснији, у њима Његош исказује "чувства српска, чувства собратска, чувства искренности, којима су благородне душе задојене и њима се питају".²² У њима приватни проблеми доминирају над јавним, најчешће колективно иницираним стихијама једног владара, које не дозвољавају исказивање личних потреба и планова. Деперсонализације нестаје и открива се сасвим другачија димензија Његошеве личности. Истина, има у њима, поред књижевних сегмената, и оних ситних, свакодневних ствари, које су саставни дио живота сваког човјека. Тако, на примјер, Његош Гагићу једном приликом захваљује што му је послао "цигародјелатеља", или му напомиње да му пошаље дагеротип. Међутим, ипак ова преписка не остаје увијек лишена књижевних пасажа, ма колико њена садржајност била на разини простоживотних релација: "Да изволите наредити да и ја Вас што послужим, су чим ће Ве послужити један човјек који је на крају образованог мира и који се очам пред вратима едемскијема, мученик два противна урагана, азијатскога и европејскога, тј. ураганима просвјештенија и глупости?"²³

Његош се интимно никада није помирио са трагиком свог положаја, нити са уклетом судбином своје државице, која упркос свим његовим напорима није могла да измијени свој статус у очима напредних држава, а још мање да скине са себе печат турског плијена. У складу са својом разапетошћу између антиподних полова дијалектике супротности, Његош ће своју немоћ излити и на оваквим, најмање очекиваним мјестима. То показује колико је тражење смисла материјалне егзистенције било дубоко укоријењено у његову свакодневницу, постављену на вјетрометини свјетова.

Гагић ће кроз писмовну комуникацију неслужбеног карактера бити и свједоком Његошевог потресног бола због преране и неочекиване смрти свог синовца и несуђеног насљедника, снажнијег утолико више што није имао право да за собом остави биолошког потомка. Попут оног претходног, који је Његош у предворју своје владавине изливао над својим стрицем и наметнутом судбином, и овај судбински крик се не простира само до границе његовог корпоралног егзистирања, већ поприма димензије свеопште црногорске трагедије: "Овај тужни глас мене је сасвим поразно. Па како и не би кад оно што сам имао најдраже на свијету, то сам изгубио, јер с њим је сахрањена јединствена надежда његове куће, његовог стрица, а и самога отечества. Како сам за мене овај жалосни глас примио, ја би одма поспјешно дужност ротствену учинити упутити

²⁰ Цитат је преузет из есеја Ива Андрића: *Над Његошевом њрејском; Умејник и његово дело*, Сабрана дјела, књ. XIII, Сарајево, 1976. год; стр. 58.

²¹ Иво Андрић: *Над Његошевом њрејском*,..., стр. 74.

²² Јеремији Гагићу, 21. јула 1850.

²³ Јеремији Гагићу, 8. октобра 1845. године.

се к гробу да га загрлим и над њим се исплачем, у којему је моје младо сунце зашло, мој ангел почива, којег сам љубио више него самог себе и у којему је погребен онај на којег сам највише надежде зидао за будућу срећу његова отечества и мене тужна..."²⁴

Пустињак је овим постао још више усамљен, онако како постају људи који су свјесни да за њима не остаје физички траг постојања, оваплоћен у другој особи. Још страшније је у свему било одбијање руског императора Николаја I да му дозволи да обиђе синовчев гроб. Умјесто на гробном камену, Његош је своје болно оплакивање морао изливати на папир, односно кроз стихове пјесме "Плач или жалосни спомен на смрт мојега десетољетног синовца Павла Петровића Његоша, пажа его величества императора Николаја I-го". У складу са најпотпунијим начином изражавања, али и са народним обичајем оплакивања преминулог, он стихом који подсећа на тужбалични дванаестерац, али уз примјену оригиналног пјесничког поступка, дирљиво открива све оно што је остало недоречено сувом преписком:

"О проклета судбино, тиранине људски,
Твој ме покри облак изненада мрачни;
из њега се стријеле ројима просуше,
ранама ми душу љутима ранише.
Све што ме окружа одједном заплака,
Дан ми се свијетли, дан весеља пуни,
У ноћ плача, туге одједном претвори;
Надежда се моја у црно обуче,
Слатка њена пишта кукање је горко.
Свјетовласо сунце од мене се сакри,
Већ за мене нејма на овоме свјету
Радости, весеља, - вјечно ми се скрише."²⁵

Кроз потресни тон којим одишу ови стихови проговорили су народни дух и философски антагонизам. Болни потреси које су му задавали ударци фатума још снажније ће се рефлектовати на ткиву чувеног "Горског вијенца". Неодољиво се намеће утисак да, оплакујући рано преминулог синовца и узданика, Његош посредно оплакује самог себе.

На сасвим другачији начин, више аналитички него исповиједно, потресима својег битисања, он ће испунити странице освједочене епистоларне комуникације са Гагићем, али и са удаљеним сарадницима и пријатељима. Кроз писмо које ће послати Гагићу 11. новембра 1847. године, Његош ће се критички осврнути на збивања која су га прогањала и прекаљивала у току његове владавине, са једне, а која су га уздизала и снажила у вршењу владичанских дужности, са друге стране. Јер, његова небирана судбина, која је посљедњи пут сјединила ове двије функционално неспојиве улоге, учинила је још снажнијим јединство биполарних

²⁴ Јеремији Гагићу, 21. августа 1842. године.

²⁵ Његош: *Пјесме*, Целокупна дела, Београд, 1967. год., стих. 1-12, стр. 149. Пјесма је штампана 1844. године у листу "Пештанско-будимски скоротеча", у Пешти, год. III број 31, страна 177, 178; о томе консултовати: Јефто М. Миловић: *Стиазе ка Његошу*, НИО "Универзитетска ријеч", Титоград, 1983. године, страна 152-157.

одредница, изниклих из орканских удараца људи и времена. О тежини свог положаја, у односу на судбину других људи, па и Гагићеву, Његош ће писати:

"... Пријатни свој кров једино је убјежиште од смутнијех и несмисленијех бурах. Ово ја судим по себи, јербо мени свагда сопуствује противни вјетар, а прибјежишта за мене, по прилици не има до у гробу. По срећи вама је сасвијем другојаче. Вашему је бродићу вјетар у крму, а убјежиштем се благијем и пријатнијем наслађавате. О судбино, судбино, рашта си к мени тако строга? Ја сам твој великомученик! Звијезда под којом сам се родио ваља да је сателит раскаљенога Меркура те не може благе зраке на мене пружити. Мојему ангелу хранитељу ваљда још глава мрчи од некаквога Бакусовога пира. Доиста је удивленија достојно да се све наше ствари на обратни дурбин гледају; ал' да: што хоће људи то и вријеме трпи."²⁶

У складу са својеврсним реторичким маниром, он прелази из димензије свакодневног, обичног живота, отискујући се у натчулни простор. За њега су простоживотне невоље истовремено неизбјежне и лишене смисла, па отуда и потиче Његошева потреба да се препусти предискуству. Једнако стилски неуобичајеним повезивањем мотива удаљених култура и религија, он стапа и античка божанства са хришћанским анђелом. У истој равни налази се и димензионираност различитих избора - Гагићевог и сопственог, при чему се први креће линијом мањег отпора, а други супротно животним струјањима. Међутим, његове преокупације се брзо отржењују, па се одмах након овог поетског излета враћа у црногорску стварност. Приватно се оваквим поступком затамњује у исказу, а у први план избија његово владарско биће у спреси са колективним тежњама и значењима. Бацивши поглед уназад на године своје владавине, Његош ће наставити ријечима: "Тако, на примјер, кад Црногорци почну самовољно радити као што су свагда, тад кажу: 'Владика је човјек слаб, па би требао строжији и способнији човјек да њима влада.' Кад се преступници накажу, онда веле: 'Владика влада строго, тирјански'. Када Турци нас пуште, те мало отпочинемо, онда кажу: 'Већ Црногорци нијесу они први, него им је управленије данашњега владике јуначкоме духу много повредило'. Кад Црногорци не мирују но се свете и гоне с Турцима, онда кажу: 'Томе је узрок славојубије данашњега немирнога и крвоведенога владике'. Свака се наша побједа крије и назива суровом, дивљом, и Бог зна каквијема именима. Турска се побједа пак похваљује и за њу се каже: 'Одржали су ти и ти Турци сјајну побједу над одметницима, непокорницима, ордом дивљом која само своју самосталност незаконим правом оружја и силе подржаје' и пр. и пр. и пр. Свачије је право оружја свето и најзаконије до нашега."²⁷

Специфична депресивност, која се види у наведеним редовима, очекивана је последица Његошевог положаја. Иако успјешан у дипломатским играма, Његош ишчитава позадину туђих интереса и у њиховим

²⁶ Јеремији Гагићу, 11. новембра 1847. године.

²⁷ Исто.

пребацивањима узалудност свих његових државотворних напора. С друге стране, погађа га и спознаја да се људској природи не може угодити. При томе је, индиректно, наведеним исказима упућен и пријекор промјенљивој руској политици према Црној Гори и Његошу, за коју је, добрим дијелом, био заслужан и сам Гагић. Започевши своју епистоларну рапсодију фатумском инвокацијом, Његош се отискује у вишегласан монолог, који надрастају набоји који умјетнички патос преводе у сферу малодушности, да би се затим виноу до трона прометејске жртве: "Еј, кукавна Црна Гора! Сирота пука, она не припада племени људскоме, но је из неба пала или из ада искочила, те је се свак туђи. За наше подвиге и борбе, за слободу, за име Славенско, за христијанство не има благородне симпатије. Наша крв, наша страдања и муке не заслужише чловјеческога состраданија..."²⁸

Апотеоза Слободи и Свесловенству ће кроз реторичку тужбалицу одјекивати испреплетена са самосажалењем, које је било очигледна посљедица непрестаних животних разочарања. На том плану, његова биософија довешће га до апсурдне спознаје да зло које је сматрао највећим за њега и његову земљу, не може побиједити због политичких интереса хришћана.²⁹ Зато је и био непрестано принуђен да се прилагођава насталој ситуацији, чак и када је она била неповољна за њега и његову земљу, или када се није поклапала са његовим надама у свесловенско ослобођење и јужнословенско уједињење. Неусловно одан Русији, чак и поред тога што су односи са њом у посљедњим годинама све више хладњели, Његош ће у току револуционарне 1849. године, писати грофу Орлову, нудећи руском цару своју војну помоћ. При томе, од мањег је значаја било то што је овим радио и у корист Аустрије: "Мој високи покровитељ спрема војску да угаси пламен буне што је букнуо у Угарској. Ми, по свом осјећању саплемености с Русијом и по ваздашњој црногорској оданости руском пријестолу, у томе душом учествујемо... Русија је, богу хвала, моћна, али ја силно желим да на дјелу покажем нашу душевну оданост цару господару и саплеменој Русији. Ја се надам да ће цар бити задовољан нашим држањем и борбом."³⁰

Понудивши оно што је било највредније у његовој држави, Његош је желио да се одужи Русији за политичку подршку и материјалну потпору, без обзира на то што му је њено гостопримство постало ускраћено. Свјестан да се без руске помоћи не би могао изборити са Турцима и очувати највеће светиње свог народа: слободу, вјеру и независност, морао је да потисне и превлада повремена изневјеравања велике покровитељице. А овим је доказао и своју поетско-етичку приврженост, коју је непрестано исказивао кроз преписку са Гагићем и осталим руским зва-

²⁸ Исто.

²⁹ Љубомир П. Ненадовић у својим *Писмима из Италије* наводи Његошеву изјаву једном енглеском лорду: "Ја пред собом видим гробну плочу, на којој стоји написано: 'Овдје лежи владика црногорски; умро је, а није дочекао да види спасење својега народа'. И томе имамо највише захвалити вашим земљацима, господине, који и мртву турску руку држе под нашим гушом." Нови Сад - Београд, 1971. год. стр. 74.

³⁰ А. Ф. Орлову: 2. јуна 1849. год.

ничницима. То ће се показати и касније, када ће након избора за почасног члана Друштва за руску историју и старине, писати: "Моја судбина није у складу са намјерама мојим: ја Москву нијесам видио и можда ју нећу видјети, али ми је увијек пред очима: час је видим гдје гори као жртва великог народа, час гдје се изнова као Феникс из пепела рађа, час видим свети Кремљ - свето царско боравиште - како златним куполама својих храмова сија као државна круна царице словенског свијета... Москва - јединствена моја светиња, којој се жељно и предано клањам као безазлени син природе новорођеном сунцу послје узбудљиве ноћи страшних (адских) снова!"³¹

Апсурдна борба појединца против свих и свега водила је ка лавиринту безнађа, из којег је једини излаз могао бити у томе да се сачува и уздигне име чемерне слободарске оазе. Иако је на почетку владавине био на граници да одустане од претешке борбе са својима и туђинима,³² Његош ће се до посљедњег тренутка поводити за већ зацртаним циљевима, видећи у томе једини смисао постојања. Сазнање да не може ништа битије да промијени, како у својој држави тако и ван ње, учиниће да га његова настојања, иако неостварљива на начин који је он желио, учине уздаником наступајућег времена. На другој страни, наслутио је самосвојственом интуицијом да то вријеме, можда, неће дочекати. А свој тестамент ће повјерити на чување истом Гагићу, који се, без обзира на малодушност коју је показивао на пословном плану, ипак увршћавао у круг Његошевих пријатеља.

Осим кроз наведене релације, писмена комуникација између Његоша и Гагића кретала се и правцем економских интереса, било да је у питању био новац послат из Русије, или онај намијењен приватним пословима. Управо због тога ова писма-рачуни, иако увршћена у Његошеву преписку, осим документарне основе за приказивање његових финансијских неприлика и издатака, немају ни једну другу вриједност због које би им требало посветити више простора у овом раду.

Управо се кроз цјелокупну преписку најпотпуније уочава Његошева виртуозна способност да успостави и одржи дипломатске односе било ког типа, а да при томе не дозволи другој страни да га заведе сопственом политичком игром. Не попуштајући Гагићевим захтјевима, али и пријатељски га молећи да му не замјери због тога, Његош ће у њему, временом, створити чврст ослонац при постизању сопствених спољно-политичких интереса. Њихова међусобна преписка ће бити препуна пребацивања и правдања, при којима ће Његош стално морати да има у ви-

³¹ Друштву за руску историју и старине, Беч, 17. јануара 1847. год.

³² Као потпору овоме Павле А. Ровински наводи писмо које је Његош упутио руском императору након оптужбе да је хтио да побјегне у Париз, далеко од свог народа и државе: "Истина је - каже он - видећи немогућност да управљам народом без помоћи, ја сам хтио све да оставим и да се латим путовања по свијету. Све су друго интриге мојих непријатеља и противника поретка. Моћна Ваша десница задржала ме од непромишљене намјере, плода самог очајања. Сада, окријељен Вашом благонаклоношћу, идем у име Свемогућег Бога ка указаном циљу, будући увјерен, да ће, док је с нама он и представник његов на овом свијету праведни Николај, лако бити бремене, које ми је судбина ставила у задатак"; *Ровински о Његошу...*, стр. 81.

ду да је однос са Гагићем у ствари однос са Русијом. И да, без обзира на Гагићеве узане видике, не смије да га поквари и прекине. Прекаљен не-престаним ударцима живота, Његош је научио да процијени, али и да оцијени природу људских слабости и да их, потом, искористи за постизање сопствених циљева. А кроз ову преписку то је, највећим дијелом, и успијевао.

Vesna VUKIĆEVIĆ - JANKOVIĆ, M.A.

FOLLOWING NJEGOŠ CORRESPONDENCE: DIPLOMATIC CORRESPONDENCE WITH JEREMIJA GAGIĆ AND RELATIONS WITH RUSSIA

The Summary

Corresponding to his fatal predetermination, Njegoš had, during all his short life, to learn fast and to make decisions even faster, both statehood and diplomatic ones. By doing so, he had shown considerable skill in political transformations and ability to solve numerous conflicts both with political opponents and with allies by leading flexible policy. The biggest challenges came from one narrow-minded and non-tolerant bureaucrat, Russian vice-consul in Dubrovnik, Jeremija Gagić.

The most distinguished characteristic of this forced relation was the fact that Njegoš had never in person met this, as he once said man with »single faith and single tribe«, although he had several chances for the meeting. Traditional devotion to Russia and financial and political dependence of its grace, made Montenegrin-Russian relations to vary from close friendship to critical tensions. In those political disputes and conflicts, Gagić reports played crucial role, led by personal prejudices and low-passion careerism. Through his correspondence with Jeremija Gagić, maybe more expressively than with the other personalities of the political scene of the time, Njegoš had shown outstanding skill in diplomatic communication, endless patience in justification of his own deeds, but also decisiveness in defense of concrete views and stands. For all mentioned reasons, this correspondence has immense significance for enlightening of statesman part of Njegoš's personality.